

De Bilt ontstaan als gevolg van een oorlogstrauma?

Dit jaar – het zal u niet ontgaan zijn – vieren we officieel het negenhonderdjarig bestaan van onze gemeente. Los van de controverses die er bestaan over de werkelijke stichtingsdatum en de soms verhitte discussies die daarover – ook in dit blad – gevoerd worden, is het een mooie gelegenheid om eens stil te staan bij de reden waarom het klooster gesticht werd.

Of het nu 1122 of 1113 was, of wellicht 1070 zoals Karel Beesemer beweert, op een bepaald moment in de hoge middeleeuwen besloten twee ridders hun wapens neer te leggen en om toestemming te vragen een klooster te stichten en om als pioniers een nieuw leven te beginnen.

Wat bezielde deze ridders om een zo rigoureuze wending aan hun leven te geven? In de gangbare geschiedschrijving wordt bij de drijfveren van deze ridders geheel niet stilgestaan. Begrijpelijk, want als geschiedschrijver begeef je je op glad ijs als je – zonder harde bewijzen – aan het speculeren slaat. Ik ben geen (officiële) historicus en ik voel me minder gebonden aan een dergelijke terughoudendheid.

Ik heb wel een idee waarom deze ridders zich terugtrokken. Het blijft speculatie, natuurlijk, en iedereen moet maar voor zichzelf bepalen hoe geloofwaardig hij mijn veronderstelling vindt.

De ontginning van het grondgebied rond Utrecht staat niet alleen in de geschie-

denis van de middeleeuwen. In de tiende en elfde eeuw ontstonden er in heel Europa dergelijke ontginningsprojecten, vaak onder leiding van monniken. Een belangrijke oorzaak voor het ontstaan van de kloosters van waaruit ontginningen plaatsvonden, was de langzaam stijgende welvaart in die jaren. Invallen van buitenaf door Vikingen, Moren en Aziatische steppevolkeren – waaronder Europa lange tijd gebukt ging – waren een halt toegeroepen, en met de groei van de bevolking en de welvaart ontstond de behoefte aan nieuwe mogelijkheden. De ontginningen gaven dus uiting aan een expansiedrift. Dat was één uiting daarvan. Een andere werd gevormd door de kruistochten die tussen 1096 en 1272 gehouden werden. Die twee vormen van expansiedrift stonden ogenschijnlijk geheel los van elkaar, maar de vraag is of dat inderdaad zo was. Ik denk van niet, althans, ik denk dat er in een aantal gevallen zeker sprake was van een verband tussen de twee.

Van de twee ridders die het klooster Oostbroek stichtten, Herman en Diederik, wordt gezegd dat een van hen het

Kaart van Station Island van Thomas Cave uit 1666. De “Caverna Purgatorij” is eigenlijke louteringsgrot.

vagevuur van Sint Patricius bezocht had. Dit vagevuur is naar alle waarschijnlijkheid de zogenoemde “Saint Patrick’s Purgatory” op Station Island in het Rode Meer (Lough Derg), in het graafschap Donegal in het noorden aan de grens met Noord-Ierland. In de middeleeuwen was dit een belangrijk bedevaartsoord.

De kern van het pelgrimsoord werd gevormd door een grot waarin op verzoek – en enkel met toestemming van een bisschop – dappere mannen een aantal etmalen werden opgesloten. In de grot drong geen enkele prikkel van buiten door. De pelgrim zat er dus in het stikdonker en zonder enige geluid. Het is normaal dat men onder zulke omstandigheden dingen gaat horen en zien. Wat men zag werd uitgelegd als afkomstig van de duivels uit het vagevuur. Veel pelgrims werden gek of stierven tijdens hun beproeving. Het was dus niet verwonderlijk dat alleen dappere mannen werd toegestaan zich aan de beproeving te onderwerpen. De grot is in 1632 gesloten nadat er melding werd gemaakt door pelgrims van commercialisering van het oord. Hen was een vergoeding gevraagd, iets wat volstrekt ontoelaatbaar was. De grot is volgestort en nooit meer heropend, hoewel de plek een kleine eeuw later als pelgrimsoord is hersteld.

Waarom trokken die pelgrims naar Ierland om zich daar over te geven aan een dergelijke beproeving? Waarschijnlijk vooral omdat ze vonden dat ze gelouterd moesten worden. Van veel ridders zijn er geschreven getuigenissen overgeleverd van hun belevenissen in de grot. Een goed voorbeeld daarvan is de getuigenis van de Hongaarse ridder Krizsáfán fia György ofwel George Grissaphan uit

1353. Hij had in opdracht van zijn koning gevochten in Zuid-Italië alwaar hij zich zeer gewelddadig had gedragen tegenover de bevolking. Hij had vele doden op zijn geweten en die drukten daar na afloop van de veldtocht daadwerkelijk op. Hij biechtte zijn wandaden op aan de paus en vroeg om een passende straf. De paus zond hem naar Santiago de Compostella in Noord-Spanje. Deze straf vond hij zelf echter te licht en hij besloot door te reizen naar Ierland en in de grot van Saint Patrick af te dalen. Waarschijnlijk droeg niet iedere ridder of edelman die naar Ierland vertrok, een slecht geweten met zich mee, maar zoiets was natuurlijk wel een goede motivatie.

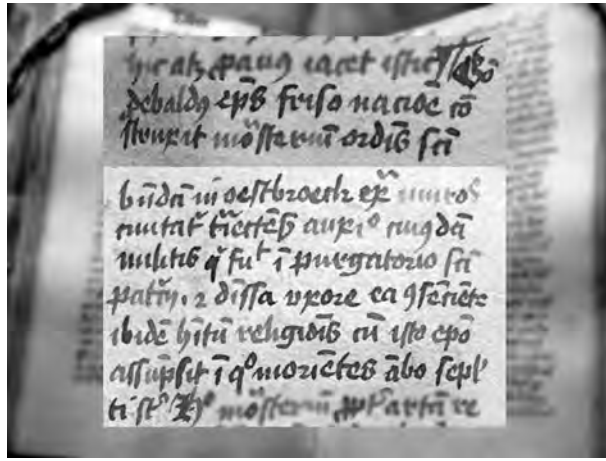
De eerste ridder van wie bekend is dat hij in de afdaalde, is een zekere Owein rond het jaar 1146. Dat is altijd nog later dan de periode dat onze Biltse stichter daar geweest moet zijn, want dat was voor of rond het jaar 1113. De getuigenis dat de Biltse ridder in de louteringsgrot geweest is, stamt uit de kroniek van Hendrik van Gouda, monnik van klooster Thabor in Sneek, uit het jaar 1522. Hendrik heeft deze kennis opgedaan uit bronnen die hij blijkbaar in Utrechtse archieven had geraadpleegd. Hij schrijft:

*Godebaldus episcopus Friso nacione
construxit monasterium ordinis sancti
Benedicti in Oestbroeck extra muros
civitatis Traiectensis auxilio cuiusdam*

militis qui fuerat in purgatorio sancti Patricii. Et dimissa uxore ea consenciente ibidem habitum religionis cum isto episcopo assumpsit, in quo morientes ambo sepulti sunt.

“Bisschop Godebald, Fries van geboorte, heeft een klooster gebouwd van de orde van Sint Benedictus, in Oostbroek buiten de muren van de stad Utrecht, met de hulp van een zekere ridder, die in de louteringsgrot van Sint Patrick was geweest; en nadat hij zijn vrouw – met haar instemming – had heengezonden, heeft hij daar met deze bisschop het religieuze kled aangetrokken, waarin beiden zijn gestorven en begraven.”

Het is een late bron, maar Hendrik van Gouda gaat door voor een betrouwbare en consciëntieuze geschiedschrijver. Er is dus niet veel reden om te twifelen aan zijn woorden. Er zou trouwens nog een andere bron zijn van een zekere David Scottus, een Ier, die in Würzburg een tekst *De Purgatorio Patricii* geschreven zou hebben rond het jaar 1120. Deze tekst is helaas zoek, maar als hij werkelijk bestaan heeft, dan zou hij dus een vroege getuigenis van de louteringsgrot zijn.

De passage over Oostbroek uit de kroniek van Hendrik van Gouda.

Intrigerend in de tekst van Hendrik van Gouda vind ik de passage dat de ridder zijn vrouw heengezonden had. Weliswaar met haar toestemming, maar dat wijst toch op een zekere vorm van boetedoening lijkt mij. Waarom wilde deze ridder zo plotseling het wereldse leven vaarwel zeggen en zich volledig overgeven aan een religieus bestaan? Ik vind het antwoord dat dat soort dingen in de middeleeuwen nu eenmaal vaker gebeurden, te eenvoudig. Ik wil dan weten waarom ze nu eenmaal vaker gebeurden. De ridders waren – zoals uit andere bronnen blijkt – op kruistocht geweest. Dat kan alleen de eerste kruistocht zijn geweest die in 1096 naar het Heilige Land vertrok. Ik vermoed dat ze op die reis dingen hebben gezien en meegemaakt

---

– en wellicht zelf verricht – die hen na terugkeer bleven achtervolgen. Nu zouden we misschien spreken van een oorlogstrauma, voor de middeleeuwen wordt die term niet gebruikt, maar hun ervaringen en belevingen worden er niet anders door.

Om hun geweten te sussen wilden ze misschien proberen iets goeds voor de mensheid te verrichten. Inderdaad speculatie, maar wellicht toch een aardig onderwerp voor een diepgaander onderzoek. In dit kader is het ook interessant om te vermelden dat de eerste abt van Oostbroek, Ludolf, afkomstig was van de abdij van Affligem in 1062 gesticht. “Dit klooster was gesticht door zes (roof)riders die hun wereldse leven opgaven” in de woorden van Anne Doedens.

Bronnen:

Ik heb voor dit artikel dankbaar gebruikgemaakt van informatie die ik uit een gesprek met Gert Landman heb. Verder heb ik de volgende artikelen over de discussie van het ontstaan van De Bilt geraadpleegd. Deze artikelen zijn op de website van de Historische Kring te vinden:

Doedens, Dr. Anne. *Over de ‘oudste oorkonde’*: *De Bilts begin in 1113?* De Biltse Grift, juni 2008.

Drees, Ellen. *Het ontstaan van de Biltse kloosters*. De Biltse Grift, september 2008.

Beesemer, Karel. *Discussie over het beginjaar van de gemeente De Bilt*. De Biltse Grift, september 2008.

Tenslotte het boek:

Haren, Michael, and Yolande de Pontfarcy, eds. *The Medieval Pilgrimage to St Patrick’s Purgatory, Lough Derg and the European Tradition*. Enniskillen: Clogher Historical Society, 1988.